

ВІДКРИТТЯ КНИГОДРУКУ І ЙОГО ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ РОЗВИТКУ ЛІТЕРАТУРИ ТА ІНШИХ ВИДІВ МИСТЕЦТВА

THE DISCOVERY OF PRINTING AND ITS IMPORTANCE FOR THE DEVELOPMENT OF LITERATURE AND OTHER ARTS

Голубішко І.Ю.,

orcid.org/0000-0003-0722-1482

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри германських мов і зарубіжної літератури

Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

Руданець М.В.,

orcid.org/0009-0001-5929-706X

студентка II курсу магістратури факультету іноземної філології

Кам'янець-Подільського національного університету імені Іван Огієнка

Статтю присвячено з'ясуванню значення відкриття книгодруку для культурного розвитку людства. Мета нашого дослідження полягає у визначенні головних аспектів, які ілюструють, як поширення знань через друковані книги вплинуло на еволюцію культурної спадщини людства. Дану тему досліджували такі науковці, як М. Лукінюк, Б. Никифорок, О. Орос, Дейв Рус, Елізабет Езейнштейн та Ада Палмер, які сформували теоретичну базу нашого дослідження. Цікаве дослідження щодо історії книги здійснили у бібліотеці Вінницького державного педуніверситету імені Михайла Коцюбинського.

У дослідженні подаються історичні відомості щодо створення книги з давніх давен і фактично до 15 століття в різних частинах світу. Адже винахід Гутенбергом друкарського верстату і разом з цим книгодрукування за допомогою металевих літер, які можна складати як завгодно, не відразу перетворило їх на основну форму створення книги. До цього даний процес полягав у використанні дошок, на яких були вирізані літери. На дошці можна було друкувати лише одну сторінку, змінити текст було неможливо. Певне місце у статті присвячено створенню старовинних текстів на різному матеріалі, що існував в окремих країнах: глиняні таблички, камінь, папірус, шовк тощо. Автори приділяють увагу старовинним рукописам, їх жанровим різновидам, популярним у середньовіччі. Адже на сторінках середньовічних манускриптів, тобто рукописних книг, перед читачем і глядачем проходить все життя тогочасної людини: дні праці й свята, застілля і робота в полі, історичні події і обов'язкові сцени з Біблії; витончений середньовічний одяг, рицарські турніри і полювання. Найвідоміші дорогого і розкішно прикрашені рукописи (перш за все з текстами Біблії) створювались у скрипторіях монастирів, які в цей час були осередками навчання і науки. Основними текстами, пов'язаними з Біблією, в Україні були і першодруки Івана Федорова: «Апостол», або «Дії і Послання Святих Апостолів» (1574 р.), «Острозька Біблія» (1580 р.) та інші. Крім того, «Буквар», «Хронологія».

Ключові слова: текст, рукописи, першодруки, Біблія, живопис, архітектура, Й. Гутенберг, І. Федоров.

The article is devoted to clarifying the significance of the discovery of printing for the cultural development of mankind. The purpose of our study is to determine the main aspects illustrating how the dissemination of knowledge through printed books influenced the evolution of the cultural heritage of mankind. This topic was studied by such scientists as M. Lukinyuk, B. Nikiforuk, O. Oros, Dave Rus, Elizabeth Eisenstein and Ada Palmer, who formed the theoretical basis of our study. An interesting study of the history of the book was conducted in the library of the Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University.

The study provides historical information about the creation of the book from ancient times and up to the 15th century in different parts of the world. Gutenberg's invention of the printing press and, along with it, book printing using metal letters that can be composed in any way, did not immediately turn them into the main form of book creation. Before that, this process consisted of using boards on which letters were cut out. Each board was used to print one specific page, it was impossible to change the text. A certain place in the article is devoted to the creation of ancient texts on different materials that existed in individual countries: clay tablets, stone, papyrus, silk, etc. The authors pay attention to ancient manuscripts, their genre varieties, popular in the Middle Ages. After all, on the pages of medieval manuscripts, that is, handwritten books, the reader and viewer sees the entire life of a person of that time: days of work and holidays, feasts and work in the field, historical events and obligatory scenes from the Bible; elegant medieval clothing, knightly tournaments and hunting. The most expensive and luxuriously decorated manuscripts (primarily with Bible texts) were created in the scriptoriums of monastery, which at that time were the centers of learning and science. The foundations associated with the Bible in Ukraine were also the first printed editions of Ivan Fedorov: "Apostle", or "Acts and Epistles of the Holy Apostles" (1574), "Ostrog Bible" (1580) and others. In addition, "ABC", "Chronology".

Key words: text, manuscripts, first printed editions, Bible, painting, architecture, J. Gutenberg, I. Fedorov.

Постановка проблеми і завдань. Уся мудрість людства сьогодні зосереджена у книзі, вона є одним з див, створених людиною. Для спільнот дуже важливим була передача знань наступним поколінням в усній формі (наприклад: кельтські друїди). Це найдавніша форма ознайом-

лення зі знаннями в історії людства. З давніх часів різні цивілізації докладали великих зусиль, щоб передати набуті знання своїм нащадкам через малюнки на стінах печер, створювали мелодії, щоб передати свої почуття та думки, скульптури та картини, щоб показати красу та велич свого часу. Після винайдення писемності і засобів друку основним у передачі знань став текст, його вигляд зовсім не нагадував сучасну книгу, але функція в них була однакова. Значення слів – грецького «біблію», латинського «лібер», семітського «сефер», арабського «кітаб», слов'яно-балтійського «книга» – мають однакове трактування: твір або частина твору.

Отже «історія книги – це історія технічних нововведень, пов'язаних з виготовленням книг. Ці нововведення покращували зберігання тексту» [2]. Нарешті у 1436 році Йоганн Гутенберг винайшов друкарський верстат, що перевернуло світ.

Аналіз досліджень. Дану тему досліджували такі науковці, як М. Лукінюк, Б. Никифорук, О. Орос, М. Тимошик, Дейв Рус, Елізабет Езеїнштейн та Ада Палмер, які сформуливали теоретичну базу нашого дослідження.

Українські дослідники в основному розглядають питання, пов'язані з особистістю Івана Федорова (Федоровича, таке прізвище прийняте у Львові) як друкаря: чи український він першодрукар або московський, витоки українського та московського книгодрукування, до витоків українського друкарства, попередники Івана Федорова (Степан Дропан) та інші [3; 4].

Девід Рус у своїй публікації «7 способів як друкарня змінила світ» говорить про використання друкування, завдяки яким змінилося людство. Він наголошує, що ця інновація у 15 столітті дозволила людям швидше та ширше ділитися знаннями. Цивілізація ніколи не озиралася назад. «Знання – це сила, як кажуть, і винахід механічної рухомої друкарської машини допоміг поширювати знання ширше та швидше, ніж будь-коли раніше» [7].

Продовжуючи думку про вплив друкарського верстата, Елізабет Ейзенштейн підкреслила, що найбільшим подарунком науки для науки була не швидкість, з якою ідеї могли поширюватися разом із друкованими книгами, а точність, з якою копіювали вихідні дані. Маючи в руках друковані формули та математичні таблиці, вчені могли довіряти достовірності існуючих даних і витрачати більше енергії на відкриття нового [5].

Відкриття книгодруку, на думку А. Палмер, означало розповсюдження радикальної ересі, радикальних християнських угруповань, радикальних егалітарних груп, критики уряду».

«Протестантська Реформація – це лише один із багатьох ознак друку, що дозволяє почути ці голоси» [6].

Оскільки наприкінці 15 ст. рівень письменності був ще дуже низьким, місцеві жителі збиралися у пабі, щоб послухати платного читача, який розповідав останні новини, які містили все: від непристойних скандалів до військових повідомлень. «Це радикально змінило споживання новин, – каже Палмер. – Це стало нормою щодня перевіряти новини».

Виклад основного матеріалу. Шлях розвитку книги був довгим і складним. Який тільки матеріал не використовували люди для виготовлення книжок: каміння, глину (шумери), листя та кору дерева, шкіру тварин (майже в усіх країнах поступово почали використовувати пергамент (або пергамен) – спеціально оброблену шкіру ягняти чи теля), бамбук (на Сході), шовк (у Китаї та Японії), метал, папірус (у Давньому Єгипті). Так, існує папірус, що зберігається у Британському музеї, довжиною 41 метр. Національний музей у Варшаві володіє папірусом (31 розділ на окремих листках, поєднаних в один документ), який присвячено жінці Бакаї. Ким вона була – невідомо. Але це дуже рідкий випадок, коли частина «Книги мертвих» належала б жінці. Частіше її згадували у папірусі чоловіка. Вважається, що вона була годувальницею майбутнього фараона Аменхотепа II. Довжина цього розділу книги, що була головною у житті кожного єгиптянина, приблизно 8–10 метрів.

Середньовіччя породило таку річ, як манускрипт, або рукописну книгу. Перед читачем проходить все життя тогочасної людини: свята і будні, сцени з Біблії й історичні події. Дорогоцінні ілюстровані рукописи, перш за все з текстом Біблії створювали у монастирях. Тут створювалися бібліотеки, а у спеціальних приміщеннях, скрипторіях, писці переписували священні книги, благочинно виводячи кожен літеру (цей процес з подробицями описаний у романі Умберто Еко «Ім'я троянди»). Взагалі існувало чотири типи переписувачів: копіювальники, вони мали справу з масовим виробництвом і з кореспонденцією; каліграфи, які мали справу з виробництвом важливих книг; коректори, зіставляли і порівнювали закінчену книгу з рукописом, з якої її копіювали; рубрикатори, які малювали великі абзацні літери (титли); до них відносились й ілюмінатори, які малювали ілюстрації. Адже головною прикрасою книги були мініатюри – ініціали, заставки, ілюстрації, написані аквареллю на пергаменті. Вважає жанрове розмаїття середньо-

вікових рукописів: кодекси (наприклад, ілюстрації Кодексу Манессе можна вважати енциклопедією життя рицаря); часослови – домашні зібрання молитов («Розкішний часослов герцога Беррійського», який ще можна назвати календарем, гарно ілюстрованим сценами полювання, провів рицарів у похід, праця простих людей у полі на фоні величних замків; Часослов Марії Бургундської та ін.), мініатюри тощо.

У першому столітті книгодрукування велика частина продукції друкарів складалася з тих самих успадкованих текстів, які створювали писарі. Але найважливішою особливістю було не те, що література була новою, а радше те, що читачі вперше могли побачити кілька текстів разом і порівняти їх. Маса знань, які зберігалися книжниками, була розпорошеною та неповною, авторство конкретних текстів було приховане, магічні заклинання змішувалися з науковими спостереженнями, а класична література перемижувалася з християнськими писаннями [7]. За таких обставин читачі рукописів могли уявити, що минулі уми античності володіли набагато повнішим розумінням світу, який з часом був фрагментований і деградував. У часи зародження книгодрукування збір і перегляд цього розрізненого корпусу було основною метою більшості вчених. Припущення, як стосовно біблійних писань, так і класичних наукових трактатів, полягало в тому, що кожна переглянута праця, яка далі розбирає заплутану спадщину, допоможе зробити цю мудрість зрозумілішою. Порівняння успадкованих наукових праць уперше також вказало на розбіжності та протиріччя.

У той же час нова здатність відтворювати карти, діаграми та малюнки уніфікованим і постійним способом означала, що старіші теорії в картографії, астрономії, анатомії та ботаніці можна було перевірити за новими спостереженнями. Італійське Відродження почалося за століття до винаходу друкарського верстата Гутенберга, однак воно розкрило актуальність винайдення друкарського верстату [1, с. 2]. Головним проектом було відновлення та перевидання давно втрачених творів таких античних діячів, як Платон і Арістотель. Публікація цих текстів була дорогою та повільною, доступною лише найбагатшим. Поява друкарського верстата прискорила цей процес і зробила знання більш доступним для широкої аудиторії, включаючи середній клас та торговельні сім'ї. До 1490-х років, коли Венеція була столицею книгодрукування в Європі, друкована копія великого твору Цицерона коштувала місячну зарплату шкільного вчителя. Друкарський верстат не поклав початок епосі

Відродження, але він значно прискорив відновлення та обмін знаннями. «Раптом те, що було проектом навчання лише небагатьох найбагатших представників суспільства, тепер може перетворитися на проект розміщення бібліотеки в кожному середньому місті та бібліотеки в будинку кожної досить заможної торгової сім'ї», – розмірковує Палмер [6, с. 320]. Таким чином, ми можемо стверджувати, що книгодрукування відкрив доступ до знань не тільки привілейованим особам, але й простим людям, хто прагнув знань про цей світ і відродив, перш за все, техніки Античності в архітектурі, живописі та графіці на основі доступу до зібраної, проаналізованої інформації. Як результат, людство збагатилось на такі взірці мистецтва, як фреска «Темна вечеря», картина «Вітрувіанська людина» Леонардо Да Вінчі та ін. У 1570 році, геній архітектури Андреа Палладіо на основі життєвого досвіду, вивчення багатьох технік архітектури минулого, створив власний трактат «Чотири книги про архітектуру» (I Quattro Libri dell'Architettura). Це симфонія знань і практики, з колосальним значенням для світової культури. У трактаті «Чотири книги...» містилися ілюстровані практичні рекомендації створення будівель, відомості щодо проектування окремих елементів; Палладіо також переосмислює ордерну систему. На основі такого швидкого поширення зібраних знань, людство змогло краще та швидше розвиватись і у сфері архітектури. Зразком палладіанської архітектури є американський Білий дім у Вашингтоні.

Ще одним з доказів впливу друкарства на розвиток всесвітньої культури є лютеранство. Цитата, приписувана Мартіну Лютеру – «Друкарство – це найвищий і найбільший дар Бога», – підкреслює значення друкарства у протестантській Реформації. Лютера можна назвати першим, хто широко розповсюдив своє послання завдяки друкарському верстату. Наприкінці 1517 року його «95 тез» були надруковані в Лондоні, що сприяло швидкому поширенню ідеї. Лютер став першим у світі автором бестселерів завдяки своєчасному використанню друкарства: німецькомовний переклад Нового Завіту розійшовся накладом у 5000 примірників за два тижні, а до 1525 року його твори становили третину усіх проданих книг у Німеччині [7, с. 3]. Поширення інформації, породжене лютеранством, вплинуло на хід подій історії та форми вираження у живописі та літературі. Період протестантства, який відзначався релігійними та соціокультурними змінами в Європі, вплинув на живопис, який часто відображав такі релігійні теми, як розповіді з Біблії

та протестантська реформація. Прикладом може бути творчість нідерландських художників: Рембрандта, який створив такі релігійні полотна, як «Христос під час шторму на озері Генісарет», «Катування Христа», «Повернення блудного сина», офорт «Христос, котрий зцілює хворих»; Ф. Гальса «Євангеліст Лука», «Євангеліст Матфей»; Н. Моммерса «Авраам та три ангели». Відображення природи та пейзажів також стали популярними серед художників епохи протестантства. Це було пов'язано з ідеями про дивовижність Божого творіння, яка виявлялася у природі. Один з найвідоміших майстрів пейзажного живопису цього періоду – Клод Лоррен.

Ще однією рушійною силою, яка породила прогрес внаслідок початку книгодрукування, є наука. У 1620 році англійський філософ Френсіс Бекон, який за легендою розробив науковий метод, писав, що йому знайомі три винаходи, які назавжди змінили світ, – порох, морський компас і друкарський верстат. Протягом тисячоліть наука була здебільшого самотньою справою. Книгодрукування збагатило художній світ, сприяючи поширенню ідей та технік між країнами та культурами. Друковані ілюстрації та фотографії дозволяли митцям збагачувати свої твори новими ідеями та стилями, що додало різноманіття в мистецтво та архітектуру. Нарешті, книгодрукування сприяло збільшенню розмаїття графічних технік та форматів. Розвиток друкарства стимулював новітні технології у виробництві, що дозволило художникам та архітекторам експериментувати з новими способами виразності та візуалізації своїх ідей. Коли історик Елізабет Ейзенштейн у 1980 році написала свою книгу про вплив друкарського верстата, вона сказала, що його найбільшим подарунком для науки була не обов'язково швидкість, з якою ідеї могли поширюватися з друкованими книгами, а точність, з якою оригінальні дані були скопійовані. Маючи в руках тексти, інструкції, які можна було порівняти, митці художники та архітектори могли найточніше відобразити реалії минулого часу, дослідити техніки, методи та спробувати мислити та жити з сприйняттям цього світу наших предків, які мали глибокі знання з фізики, геометрії, географії, креслення, культури та літератури [5, с. 15].

В Україні теж був першодрукар, якого традиційно звали Іван Федоров. В нього було непросте

життя, але головним для нього було українське книгодрукування. В основному його доробок мав релігійну основу. 1574 року побачила світ книга «Дії і Послання Святих Апостолів» («Апостол»). Другим видатним виданням І. Федорова був «Буквар». В абетці використовувались слов'янські літери, вона була розрахована на навчання дітей не тільки з багатих сімей, а й з бідних. Книжка складалась з 90 сторінок і була прикрашена заставками, кінцівками тощо. 1580 – рік видання (разом із сином) першої слов'янської Біблії, вона отримала назву Острозька Біблія. У 1581 році надруковано останню книгу Івана Федорова «Хронологія». Він був митцем і різьбярем, тому нерідко сам оформлював книги.

Але чи було книгодрукування в Україні до Федорова? У документах, що до нас дійшли, підкреслюється, що він був продовжувачем друкарської справи у Львові. Адже ще у 1460 році львівський громадянин Степан Дропан для матеріальної підтримки священників монастиря Святого Онуфрія подарував свою власну друкарню. Якщо була власна друкарня, то, можливо, у ній друкувались книги, а не просто листівки тощо. Отже, Івана Федорова можна вважати не початківцем українського друкарства, а засновником довготривалого книгодрукування на українських землях, зі своїми книгодрукарами, друкарнями і друкарями.

Висновки. Отже, книгодрукування істотно вплинуло на розвиток живопису, графіки та архітектури. Воно революціонізувало доступність знань та інформації, сприяючи поширенню технік, ідей та стилів серед митців. Книги з мистецтва та архітектури надихали на нові експерименти та інновації, стимулюючи творче мислення та розвиток цих мистецьких галузей. Українські дослідники доводять, що друкарство в Україну прийшло не зі Сходу, з Москви, а з Заходу, від німців. А першим друкарем був Степан Дропан, котрий був попередником Івана Федорова. Маючи доступ до друкованих матеріалів, митці могли точніше та глибше передати кольори та відчуття на зразках мистецтва. Пройшло вже кілька століть з винайдення друкарського верстату, але людство все ще використовує друковані тексти як головний засіб передачі інформації, адже цифровий варіант ще не є зовсім надійним джерелом. Книгодрукування залишається головним рушієм розвитку та еволюції людства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Барановська Н., Гедз Ю. Італійське книгодрукування у контексті традиційних та інноваційних технологій розвитку книжкової та музейної справи. Львів : Львівський Політехнічний національний університет, 2019 р. URL: <https://ena.lpnu.ua:8443/server/api/core/bitstreams/f0b0e800-fb16-4910-a3e1-c566fdabd4b8/content> (дата звернення 2.04.2024р.)
2. Книги в історії: від каменю до електронних бібліотек. URL: https://library.vspu.edu.ua/html/ist_kn.htm (дата звернення 17.07.2024)
3. Лукінюк М. До витоків українського друкарства. *Українська літературна газета*, ч. 25–26 (343–344). 23 грудня 2022 р.
4. Никифорок Б., Орос О. Друкарське мистецтво: чи першою була Москва? Витоки українського та московського книгодрукування. *ПІК*. Січень, 2003.
5. Eisenstein Elizabeth L. *The Printing Press as an Agent of Change: Communications and Cultural Transformations in Early-Modern Europe*. Cambridge and New York: Cambridge University Press, 1997.
6. Palmer Ada “On Progress and Historical Change”, *KNOW: A Journal on the Formation of Knowledge*, Fall 2017, pp. 319–337.
7. Roos Dave “7 Ways the Printing Press Changed the World” URL: <https://www.history.com/news/printing-press-renaissance> (дата звернення 2.04.2024р.)